

ПРОБЛЕМИ АСТРОНОМСКЕ ОПСЕРВАТОРИЈЕ СА КУЛТУРНИМ ДОБРИМА

МИЛАН РАДОВАНАЦ

Астрономска опсерваторија, Волгина 7, 11060 Београд, Србија

Резиме: Веома дуг и успешан научни рад Астрономске опсерваторије у Београду обележен је и неким културним и уметничким садржајима, вредним посебне пажње, а недовољно познатим, па смо овим радом, посвећујући им више простора, хтели да их боље осветлимо и за све заинтересоване учинимо опште познатим. У раду ће бити речи о бистама Милутина Миланковића, архивској оставштини Ђорђа Станојевића, јубиларним маркама Опсерваторије, њеним спомен плочама, бронзаним рељефима, музејској поставци, документарним филмовима, о Опсерваторији као културном добру, амблемима и уметничким сликама.

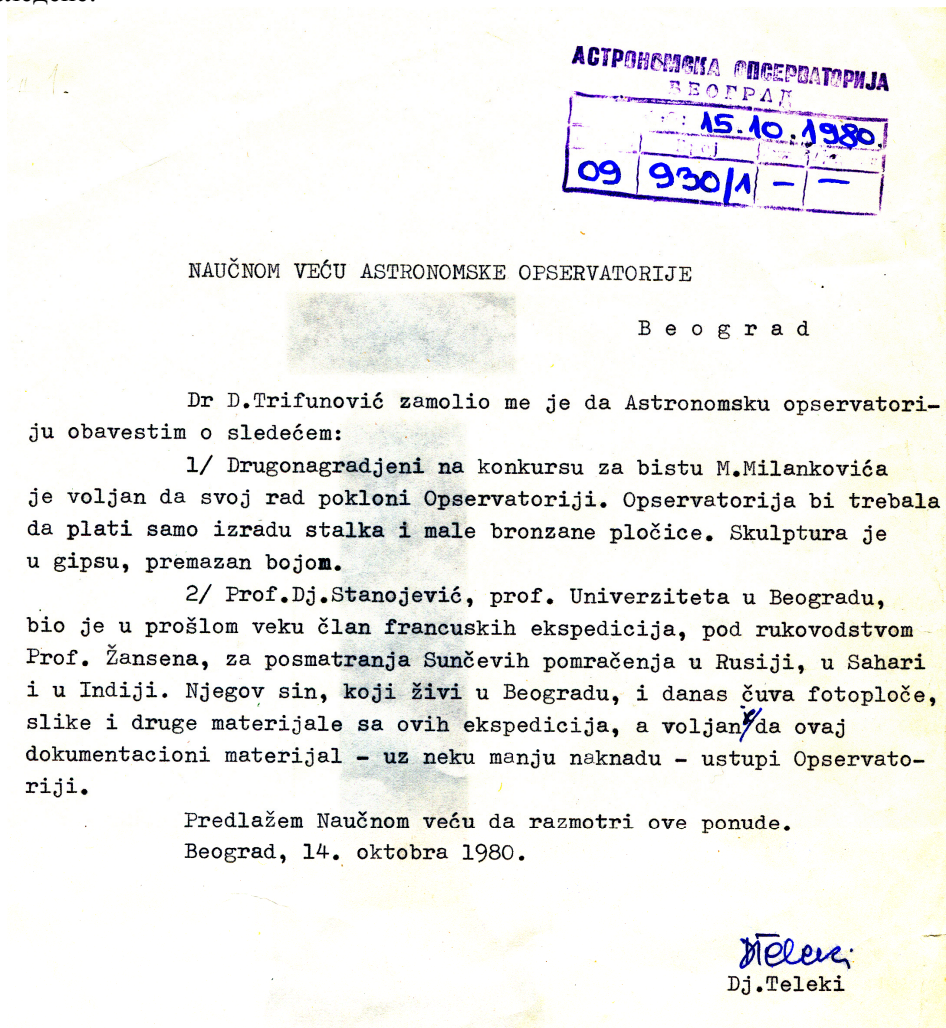
Подстакнути једном кратком писаном информацијом коју је пре тридест година астроном Ђорђе Телеки упутио Научном већу Астрономске опсерваторије чији је и сам био члан, а која се односила на две понуде Астрономској опсерваторији да готово без пара дође до једне вредне бисте, још значајније личности, и да за нешто уложених средстава дође до једног значајног, поготову за Опсерваторију, архивског фонда, одлучили смо да истражимо ову епизоду, али истовремено да истражимо и унесемо више светла у још нека дешавања на Опсерваторији, а по питању разних уметничких и културних садржаја, од којих су неки деломично познати, док се о некима зна врло мало или готово ништа.

Овај интересантан преглед, којег нисмо конципирали строго хронолошки, започињемо управо горе наведеном информацијом.

Наиме, историчар наука Драган Трифуновић (1930 - 2009), са добрим везама и информацијама у свом интересном миљеу, у времену од 1977. до 1979. године интензивно се, по службеној обавези, дружио са астрономом Астрономске опсерваторије Ђорђем Телекијем (1928 - 1987) - обојица су у том времену били ангажовани у Организационом одбору (Трифуновић на организовању изложбе) за обележавање 100-годишњице рођења Милутина Миланковића (1879 - 1958) - па је, сасвим природно, што је најпре њему, 1980. године, саопштио нека сазнања до којих је, као истраживач - историчар дошао, а за која је оправдано сматрао да би могла бити веома интересантна и

значајна за Опсерваторију, па га је замолио да о томе упозна своју Установу.

Ђорђе Телеки је нашао за сходно да о Трифуновићевој информацији напише и писмену обавест (АО, бр. 930/1/80) коју је 14. октобра 1980, насловио на Научно веће Астрономске опсерваторије (Слика 1), у којој каже следеће:

Слика 1.

Др Д.[раган] Трифуновић замолио ме је да Астрономску опсерваторију обавестим о следећем:

1/ Другонаграђени на конкурс за бисту М. Миланковића [нерезонски је што Телеки не наводи име овог вајара а верујемо да га је знао - примедба М. Р.] је вољан да свој рад поклони Опсерваторији. Опсерваторија би требала да плати само израду stalka и мале бронзане плочице. Скулптура је у гипсу, премазана бојом.

2/ Проф. Ђ.[орђе] Станојевић, проф. Универзитета у Београду, био је у прошлом веку члан француских експедиција, под руководством Проф. Жансена за посматрања Сунчевих помрачења у Русији, у Сахари и у Индији. Његов син, који живи у Београду, и данас чува фотоплоче, слике и друге материјале са ових експедиција, а вољан је да овај документациони материјал - уз неку мању надокнаду - уступи Опсерваторији.

Предлажем Научном већу да размотри ове понуде.

Научно веће Опсерваторије је ову Телекијеву информацију разматрало већ 16. октобра на 32. седници (седницом је председавао Зоран Кнежевић и истовремено водио записник), на којој је био присутан и Телеки, о чему сведочи и записник са те седнице (АО, бр. 924/2/80), где под тачком "разно", б/ и ц/, пише следеће (Слика 2):

б/ Ђ. Телеки је обавестио Научно веће да је вајар, који је на натјечају за скулптуру - портрет М. Миланковића добио Другу награду, вољан да свој рад бесплатно уступи Астрономској опсерваторији. Научно веће се сагласило да прихвати ову понуду.

ц/ Ђ. Телеки је обавестио Научно веће да је Астрономској опсерваторији понуђено да преузме (откупи) архивски материјал о помрачењима Сунца, који је покојни проф. Ђ. Станојевић прикупио учествујући у три француске експедиције које су посматрале ову појаву. Ђ. Телеки и В. Протић - Бенишек су задужени да ступе у контакт са породицом проф. Станојевића и погледају материјал.

На основу ова два цитирана документа можемо закључити да је Астрономској опсерваторији, прво, готово бесплатно понуђено једно вредно уметничко дело, за Астрономску опсерваторију тим вредније што оно представља Милутина Миланковића, једног од највећих српских научника, човека који је велики део свог живота, кроз разне активности, од директора па надаље, посветио Астрономској опсерваторији и астрономској науци (о томе опширно М. Радованац, 2009), и друго, могућност да за неке мале паре дође до прворазредне архивске астрономске грађе - фотоплоча, фотографија, списа, ... која, између осталог, представља и прве научне радове наше астрономије, такође великог српског научника Ђорђа Станојевића, другога по реду управника Опсерваторије.

Видели смо и да су за контакт са Станојевићевом породицом по питању преузимања (откупа) архивског материјала били задужени управо Ђорђе Телеки и Војислава Протић - Бенишек.

Међутим, од тада су прошле безмало три пуне деценије, а на Астрономској опсерваторији данас нема ни Миланковићеве бисте ни Станојевићевог архивског материјала!

Зашто их нема, шта се даље дешавало по овом питању, односно, зашто је пропуштена оваква прилика, у архивској грађи Астрономске опсерваторије о томе нема података. Иницијатор и покретач акције на Опсерваторији за преузимање ових културних добара, Ђорђе Телеки, изненада је, током

Таčka 2.

Pod tačkom "Razno" bilo je nekoliko informacija, i to:

a/ V.Protić-Benišek je upozorila Naučno veće na činjenicu da Astronomska opservatorija nije uvrštena u Spisak opservatorija publikovan u "Astronomical Almanac for 1981". Zaključeno je da se proveri da li su podaci traženi od izdavača, ovome uopšte poslati, pa ako nisu, da se odmah pošalju, a ako jesu, da se urgira da se i objave.

b/ Dj.Teleki je obavestio Naučno veće da je vajar, koji je na natječaju za skulpturu-portret M.Milankovića dobio drugu nagradu, voljan da svoj rad besplatno ustupi Astronomskoj opservatoriji. Naučno veće se saglasilo da prihvati ovu ponudu.

c/ Dj.Teleki je obavestio Naučno veće da je Astronomska opservatorija ponudjeno da preuzme (otkupi) arhivski materijal o pomračenjima Sunca, koji je pokojni prof. Dj.Stanojević prikupio učestvujući u tri francuske ekspedicije koje su posmatrale ovu pojavu. Dj.Teleki i V.Protić-Benišek su zaduženi da stupe u kontakt sa porodicom prof. Stanojevića i pogledaju materijal.

d/ V.Protić-Benišek je skrenula pažnju Naučnom veću da je naučna arhiva Astronomske opservatorije u vrlo lošem stanju i da u tom smislu treba nešto preduzeti. Naučno veće je prihvatilo ovo obaveštenje.

Sednica Naučnog veća je trajala od 13 časova do 13,45 časova.

Zapisničar,

Z. Knežević

(mr Zoran Knežević)

Za predsednika Naučnog veća

Z. Knežević

(mr Zoran Knežević)

Слика 2.

најживље активности за прославу 100 година Опсерваторије, 23. фебруара 1987. године, преминуо за радним столом, а други актер задужен за ову ствар од стране Опсерваторије, Војислава Протић - Бенишек се више не сећа детаља ове епизоде, али ће се не сећају ни други учесници 32. седнице Научног већа Астронomsке опсерваторије.

Срећна околност је што биста и архивски материјал нису загубљени, него су се нашли, мора се признати, с обзиром на њихову техничку заштиту, презентацију, обраду и проучавање, на бољим местима.

БИСТА (БИСТЕ) МИЛУТИНА МИЛАНКОВИЋА

Кад је у питању биста (попрсје) Милутина Миланковића, неименованог аутора, понуђена Опсерваторији, сматрамо да о времену и околностима њеног настанка, о аутору као и самој бисти, треба дати неколико основних познатих нам података.

Још 1977. године Организациони одбор за обележавање 100-годишњице рођења Милутина Миланковића (1879 - 1958), донео је, између осталих и одлуку о изради и постављању Миланковићеве бисте (попрсја) у бронзи и њено постављање на Калемегдану, Студентском парку или дворишту Капетан-Мишиног здања. За израду ове бисте Одбор је тада предвидео академског вајара Татијану Зорин (записник Одбора од 4. XI 1977, бр. 681). Оваква одлука опет говори да Одбор из неких разлога није за постављање спомен бисте узео у обзир већ готово попрсје у бронзи, рад Сретена Стојановића (Приједор, 1898 - Београд, 1960) урађен још 1944. године, дакле за живота Милутина Миланковића (Суботић, 2009), вероватно због њених, за отворени простор, мањих димензија (39x23x25cm).

Годину дана касније, у записнику са 7. седнице Одбора одржане 14. новембра 1978 (САНУ, бр. 333/78) ова проблематика се спомиње под тачком 2.4., где се каже:

Послове у вези са израдом и подизањем споменика - бисте М. Миланковића у парку Професорске колоније у Београду (указујемо, да се уместо раније предвиђене три локације за бисту, Одбор сад већ одлучио за четврту - Професорску колонију) преузеће Академија, односно Комисија САНУ за откуп ликовних дела.

Комисија за откуп ликовних дела доставила је мишљење Одбору у вези ранијег дописа за процену понуде, предлога и предрачуна за израду бисте. Комисија сматра да би овакве и сличне акције требало покретати преко исте, пошто постоје јасно одређени циљеви и методе њеног рада.

Комисија је конкурс несумњиво расписала негде 1979. године, јер су се почетком 1980, урађени радови налазили у Академији и преостало је само да се изврши избор за откуп, изливање одабраног рада у бронзи и постављање у слободни простор.

Захваљујући предусретљивости Јелене Межински - Миловановић из Галерије и Зорана Живковића из Архива САНУ, у могућности смо да презентујемо записник (САНУ, бр. 07 106/256/80) са састанка жирија за избор бисте.

Записник дајемо у целости, и он гласи:

ЗАПИСНИК

са састанка жирија за избор бисте академика Милутина Миланковића

Састанак је одржан 21. фебруара 1980. године у сали Председништва.

Присуствују: - председник жирија академик Недељко Гвозденовић; чланови жирија: академик Војислав Ј. Ђурић, дописни чланови Олга Јеврић и Дејан Медаковић, управник Галерије САНУ др Станислав Живковић, секретар Академије Јосиф Папић, проф. др Божидар Поповић и проф. др Драган Трифуновић.

Записник води кустос Галерије Оливера Миљковић.

На почетку састанка проф. др Трифуновић упознаје чланове жирија са темом данашњег састанка.

Одбор за прославу стогодишњице рођења академика Милутина Миланковића донео је одлуку да се овај јубилеј трајно обележи израдом и постављањем Миланковићеве бисте у парк Професорске колоније. Локацију је предложио Завод за заштиту споменика културе града Београда, са образложењем да се у непосредној близини парка налази кућа у којој је живео и радио Милутин Миланковић.

На конкурс који је овим поводом расписан, пријавила су се три вајара - Александар Зарин, Никола Јанковић и Владимир Комад, који су на основу фотографија из разних периода живота М. Миланковића покушали да дочарају његов лик и карактер, придржавајући се услова конкурса.

После уводног излагања проф. Трифуновића, председник жирија академик Недељко Гвозденовић замолио је присутне да изразе појединачно мишљење о скулптурама које су пред њима и определе се за избор.

Дописни члан Дејан Медаковић дао је без резерве свој глас делу Николе Јанковића, који је, по његовом мишљењу, најбоље одговорио постављеном задатку. Уметник је запазио врло добро особине које су красиле Миланковића у позним годинама живота и пренео их у скулптуру коректним вајарским поступком.

Биста коју је израдио Александар Зарин требало би да прикаже Миланковића у напону снаге, али је то учињено на конвенционалан, доста празан начин.

Владимир Комад остварио је скулпторски занимљиво дело, али оно највише одступа од пропозиција конкурса. Овај портрет нема ни један елемент који би изазвао асоцијацију на лик и карактер Милутина Миланковића. Пошто лично не познаје учеснике конкурса, дописни члан Медаковић осећа се неоптерећеним у том погледу и даје свој глас у прилог избору дела Николе Јанковића.

Академик Војислав Ј. Ђурић у свему подржава став свог претходника, уз напомену да израда овакве, јубиларне бисте поставља као важан услов инсистирање на сличности са моделом.

Дописни члан Олга Јеврић не може а да не прихвати нека од образложења дописног члана Медаковића и академика Ђурића. Пошто

лично није познавала Миланковића не може ни да негира ни да потврди сличност бисте са моделом, што она у осталом сматра неважним. Оно што њу одвраћа од намере да се сложи са својим претходницима јесте мишљење да је скулптура Николе Јанковића решена конвенционално. Сем тога, биста делује камерно, као да је предвиђена да стоји у ентеријеру или на надгробном споменику, што не може да се уклопи у њен појам о споменику научника, који треба да стоји у слободном простору.

Биста коју је жирију поднео Владимир Комад делује стереофонски, осунчано и монументално. Без дескрипције и инсистирања на сличности, уметник је своју замисао спровео доследно, кроз стваралачки израз. Дописни члан Олга Јеврић гласа за дело Владимира Комада.

Поводом мишљења дописног члана Олге Јеврић да биста Николе Јанковића има интимни, камерни карактер, академик Ђурић истиче да се вештим аранжирањем средине у којој би се биста налазила, њен интимни карактер може искористити као предност.

Секретар Академије Јосиф Папић подржава избор дописног члана Дејана Медаковића и академика Војислава Ј. Ђурића, узимајући у обзир аргументе које су они навели у прилог својих одлука, и гласа за дело Николе Јанковића.

Проф. др Божидар Поповић, као човек који је лично познавао Милутина Миланковића (подсећамо да је средином прошлог века, док је Милутин Миланковић био директор Астрономске опсерваторије у Београду, Божидар Поповић на истој најпре био секретар, а потом и заменик директора, и то управо Миланковићу - примедба М. Р.), гласа за избор скулптуре Николе Јанковића, у којој поново види научников карактер и мисао.

Проф. др Драган Трифуновић слаже се са мишљењем проф. Поповића да скулптура Николе Јанковића веома добро приказује лик Миланковића у позним годинама, с тога и он даје свој глас у прилог делу Николе Јанковића.

Управник Галерије др. Станислав Живковић сажима досадашњи ток избора констатацијом да се углавном говори о квалитетима дела Николе Јанковића и Владимира Комада. Што се његовог избора тиче, опредељен је за дело Николе Јанковића.

Председник жирија академик Недељко Гвозденовић изјављује да није неосетљив за несумњиве ликовне квалитете скулптуре Владимира Комада, која би у слободном простору деловала боље од дела Јанковића и Зарина. Треба, међутим, узети у обзир чињеницу да ће већи број људи успети да успостави контакт са Јанковићевим делом, ради чега му даје свој глас.

Према напред изложеним мишљењима председника и чланова жирија, одлучено је већином гласова да се од три поднете бисте као најпогоднија одабере и откупи она коју је израдио Никола Јанковић

Друга два учесника конкурса биће обавештена на начин који предвиђају услови конкурса.

Председник жирија
академик Недељко Гвозденовић

106/255
80
У. П.

Овим вас извештавамо да је на III седници Извршног одбора, одржаној 22. II 1980. године, а на предлог жирија за избор бисте академика Милутина Миланковића, одлучено следеће:

- да се откупи рад вајара Николе Јанковића по цени од 35.000 динара, с тим да Академија има право да рад одлије у бронзи и да бисту постави на слободном простору који одреди Скупштина града Београда;

- да се осталим учесницима конкурса, вајарима Александру Зарину и Владимиру Комаду накнаде трошкови материјала у износу од по 6.000 динара.

Истовремено вас извештавамо да скулптуре које нису откупљене можете преузети сваког дана почевши од уторка, 4. о.м., у соби 170 на IV спрату.

Секретар
Јосиф Папић

Слика 3.

Већ следећег дана по одлуци жирија, 22. фебруара 1980, одржана је III седница Извршног одбора - о чему је учеснике конкурса дописом бр. 106/255 од 4. марта, обавестио секретар Академије Јосиф Папић (Слика 3) - на којој је по предлогу жирија за избор бисте академика Милутина Миланковића, одлучено следеће:

- да се откупи рад вајара Николе Јанковића по цени од 35.000 динара, с тим да Академија има право да рад одлије у бронзи и да бисту постави на слободном простору који одреди Скупштина града Београда;

- да се осталим учесницима конкурса, вајарима Александру Зарину и Владимиру Комаду накнаде трошкови материјала у износу од по 6.000 динара.

Истовремено вас извештавамо да скулптуре које нису откупљене можете преузети сваког дана почевши од уторка, 4. о. м., у соби 170 на IV спрату.

Дакле, на основу ових докумената можемо недвосмислено да закључимо: од три приспела рада на расписани конкурс за бисту Милутина Миланковића, откупну награду жири је - на основу изјашњавања чланова, с правом да је одлије у бронзи и постави у слободан простор који одреди Скупштина града Београда - доделио Николи Коки Јанковићу (Крагујевац, 1926, академик).

Кад је у питању горе спомињана друга (а по тој логици можда и трећа) награда, морамо закључити да ње званично, према најмеродавнијем, Записнику са састака жирија, једноставно није ни било, јер се бирао само један рад, и то за откуп и постављање у слободни простор.

Отуда веће чуђење откуда Драгану Трифуновићу, као члану жирија, та друга награда, а потом, логично, погрешна информација Ђорђа Телекија, па онда и Научног већа Опсерваторије, који су понуђену бисту Опсерваторији, неименованог аутора, окарактерисали као другу награду на конкурсу?! На крају, у низу нетачних информација уследила је и она Јелене Милоградов Турин (1999), која је овакву погрешну информацију, не проверавајући је, учинила и званичном!

Ако би незваничну одлуку о другој награди доносили на основу напред цитираног записника жирија, оба аутора и Зарин и Комад, али по различитим критеријумима, могли су своје радове сматрати као другонаграђене: Зарин по поштовању услова конкурса, а Комад по несумњивим ликовним квалитетима свога скулпторског дела.

Како у документима нисмо пронашли који је од друге двојице аутора, Александар Зарин или Владимир Комад, Астрономској опсерваторији понудио свој рад - јер по кључу недодељене друге награде то нисмо могли установити - определили смо се за једино могуће решење ове загонетке, које нам је срећом још увек на располагању.

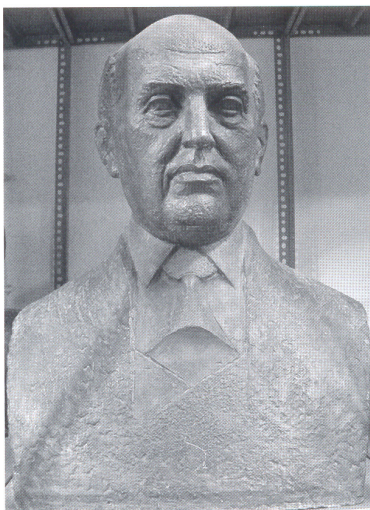
Са овим проблемом телефоном смо се обратили Владимиру Комаду (1938, В. Рибар, ред. проф. ФЛУ у пензији), поред Александра Зарина преминулог 1998. године, једном од могућих понуђача Миланковићеве гипсане бисте Опсерваторији.

Након телефонског разговора а потом и сусрета са Комадом, он је изјавио да он није тај који је свој рад, Миланковићеву бисту, својевремено понудио на преузимање Опсерваторији, па како то следом догађаја сигурно није могао бити ни Никола Кока Јанковић, по систему елиминације остаје једина могућност, заправо сигурна чињеница, да је то био Александар Зарин, који нажалост то више не може и да потврди.

Ако смо већ утврдили да је свој рад, Миланковићеву гипсану патинирану бисту, Опсерваторији нудио Александар Зарин (Српска Црња, 1923 - Београд, 1998), ред је да о овом раду, о којем је у жирију било понајмање речи, уз помоћ Ирине Суботић (2009), врсног стручњака, која за Зарина, односно његову скулптуру Милутина Миланковића каже следеће:

Александар Зарин, вајар из генерације првих српских и југословенских уметника који су градили модернизам почев од педесетих година, био је познатији по својим апстрактним радовима, иако се огледао и у споменичкој пластици. Његова настојања да у лик Милутина Миланковића унесе морфолошке новине, да га осавремени извесним деформацијама и избегавањем хармоничне равнотеже маса или портретске сличности, нису уродила изузетним резултатима. Значајна је, међутим, и чињеница да је и Зариново дело амбициозније постављено, да је уметник имао одређену замисао да портрет тумачи на нов начин, у новом кључу и да је у том правцу трагао за новом формом.

Заринова биста Милутина Миланковића се, као што смо већ истакли, у форми патинираног гипса, димензија 70x55x30 цм, под инвентарским бројем 2439, налази у Уметничкој збирци САНУ (Слика 4).

Слика 4.

Ако се њен инвентарски број 2439, упореди са бројем бисте Николе Коке Јанковића која је у истој Збирци несумњиво још од конкурса, и има број 214, могло би се на основу бројева закључити да је Зарин своју бисту после одлуке жирија био повукао и да ју је негде знатно касније поново уступио на чувања Уметничкој збирци САНУ.

Рад Николе Коке Јанковића је, и порд прве откупне награде, све ове године и деценије, остао неизливен у бронзу - па према томе и непостављен, како је то било планирано, у слободном простору Професорске колоније - иако је још исте 1980. године, 8. маја у Академији одржан састанак посвећен разматрању предлога за израду постамента бисте, који је жирију поднео њен вајар, Никола Јанковић (САНУ, бр. 106/263-79 од 28. IV 1980). Тек сада, у време настанка овог рада (септембар 2009), Јанковићев рад, по информацијама из Академије, коначно се налази у процесу изливања у бронзу у Смедереву.

Слика 5.

Свој рад, бисту Милутина Миланковића, Владимир Комад је излио у бронзу, и налази се у његовом атељеу (Слика 5), за разлику од претходна два која су у поседу Уметничке збирке САНУ. Комад нам је саопштио и куриозитетан податак, да их је сву тројицу, док су по конкурс радили Миланковићеве бисте, посетио његов син Васко, који је тада из Аустралије где је живео, био у посети завичају, интересујући се како напредују радови.

Ако је онамад Опсерваторија пропустила прилику коју јој је указао Александар Зарин, нову јој сада указује Владимир Комад. Наиме, аутору овог текста, он је понудио спремност, ако би Опсерваторија за то показала интерес, да јој свој рад, гипсану бисту Милутина Миланковића, уступи без надокнаде, за израду бронзаног одлевка, и његовог постављања у слободни простор Опсерваторије.

Друге постојеће бисте Милутина Миланковића, других аутора (Владимира Јокановића, Дринке Ивановић Радовановић, ...), и њихова судбина, нису предмет интереса овог рада, па о њима овде неће бити речи.

АРХИВСКИ МАТЕРИЈАЛ ЂОРЂА СТАНОЈЕВИЋА

Што се тиче архивског материјала, оставштине Ђорђа Станојевића (1858 - 1921), ситуација с њом се одвијала понешто другачије. Наиме, видели смо да је Научно веће Опсерваторије формирало комисију од два члана, Ђорђа Телекија и Војкице Протић-Бенишек са задатком да ступе у контакт са породицом Ђорђа Станојевића, погледају понуђени материјал и да се евентуално, пошто је тражена нека накнада, договоре о његовом откупу. Међутим од тога није било ништа, а због чега, слутимо, али немамо прецизан одговор. Наиме у име своје и Војкице Протић Бенишек, према

њеном сећању, Ђорђе Телеки је преузео ствар у своје руке и покушао да реши овај проблем на обострано задовољство. Но како је Ђорђе Телеки умро још 1987. године, а о овом покушају није оставио писана документа, по присећању Војиславе Протић-Бенишек, ствар је пропала због недостатка новчаних средстава на Опсерваторији за откуп.

За разлику од Опсерваторије, Историјски музеј Србије је имао знатно више осећаја за вредност оставштине Ђорђа Станојевића, али и жеље и истрајности да до ње дође, тако да се њен највећи део данас налази похрањен у његовим депоима. Шта више, сарадници Историјског музеја су још од шездесетих година прошлог века знали за Станојевићеву оставштину и одржавали контакте са његовим сином инж. Милошем Станојевићем у чијем поседу се она налазила - сазнајемо из објављеног рада "Фонд професора и ректора Београдског универзитета Ђорђа Станојевића у Историјском музеју Србије", Ђорђа Митровића и Милене Рашковић (1984). Из те сарадње проистекао је и први поклон дела оставине професора Станојевића: оригинални снимци, књиге, документи и др.

Након овог сазнања, још загонетније изгледа разлог, зашто је остатак, заправо један део овог фонда, Ђорђев син Милош нудио Опсерваторији, за неку мању накнаду.

После ове понуде Опсерваторији, закључујемо на основу развоја догађаја, Милош није дуго поживео, јер је, како сведоче Митровић и Рашковићева, после Милошеве смрти, његова супруга Злата, 3. новембра 1982. године, Историјском музеју поклонила део преостале оставине. На крају чланка, они дају и прецизан каталог поклоњених предмета, све са њиховим инвентарским бројевима, уз констатацију да поклон садржи 80 предмета, од којих су 62 инвентарисана а 18 остаје као студијски део фонда. Каталог је подељен у четири групе предмета: лични предмети, књиге, архивски материјал и фотографије. Овде нећемо пренети читав каталог, већ ћемо истаћи само неке његове предмете. Од личних предмета ту су Ђорђев писаћи сто, столица, стоне лампе, сталци за придржавање књига, упијачи те други писаћи и технички прибор за рад; од 8 књига истичемо ону "Београдска опсерваторија и њен извештај за 1899 - 1903 годину"; од архивског материјала диплому - постављење Ђ. Станојевића за суплента гимназије, његову претплатну карту Српске државне железнице те 23 писма краљице Наталије Обреновић на француском, упућена у Београд разним личностима; а од фотографија његова два фотопортрета и фотопортрет Николе Тесле са посветом Ђорђу.

Ово посебно истичемо због будућих истраживача живота и рада Ђ. Станојевића, тим пре што на Научном скупу "Ђорђе Станојевић - живот и дело, поводом 150 година од рођења", одржаног од 10-11. октобра 2008. у Новом Саду, у организацији САНУ, огранка у Новом Саду, према штампаном Зборнику радова са скупа, осим мајстора фотографије Боривоја Миросављевића (2009), и то само у фусноти, а поводом Теслине фотографије, Историјски Музеј Србије као извор података и Станојевићев

фонд, нико није ни споменуо. То се слободно може закључити, да за овај значајан фонд, нико од осталих референтних истраживача историје наука, једноставно није ни знао, у шта се потписник ових редова уверио и у усменом контакту са једним бројем истраживача, без обзира што је Музеј о томе, што смо горе и навели, дао информацију о овом фонду још 1984. године у свом *Зборнику* бр, 21.

Као један од могућих, реалних разлога недовољне проучености оставштине Ђорђа Станојевића, са којим је тешко не сложити се, налазимо у већ наведеном раду Боривоја Миросављевића, у којем он, поводом Станојевићевог фотографског дела, а то важи и за његово целокупно дело, каже:

"Богато фотографско дело Ђорђа Станојевића још није темељито проучено. Расуто је по многим музејима, архивима и приватним збиркама, ... За истраживаче су Станојевићеве фотографије углавном недоступне, јер се налазе у кутијама и сандуцима који још нису 'обрађени' а неки извори чак наплаћују истраживачима увид и приступ оригиналима!

Живот и дело Ђорђа Станојевића несумњиво заслужују репрезентативну монографију која би из мрака закључаних депоа изнела на светлост дана непроцењиво благо. Фотографије се снимају да би се гледале и да би преносиле визуелне поруке. У фијокама и сандуцима оне су само безвредни папири или лако ломљива стакла. Ако су препуштене бирократији - осуђене су на пропаст".

Још један, трећи део Станојевићеве оставштине Историјски музеј је откупио 2007. године, и тако комплетирао његов фонд у свом поседу. Но ни ово не значи да се његова целокупна оставштина нашла у компетентним установама за њено чување.

Треба истаћи и да се један део Станојевићеве фото оставштине - негативи, фотографије и дијапозитиви из 19. века, откупљен од сина Ђорђа - налази у Фото-архиву Етнографског музеја (број 136 (3384), укупно 241 снимак из свих крајева Србије, 9 из Црне Горе, 2 из Дубровника и 1 из Сарајева), као и у Републичком заводу за заштиту културних добара (Митровић - Рашковић, 1984).

За ову прилику у Историјском музеју Србије погледали смо само једну дрвену кутију у којој се налазе Станојевићеви снимци Сунца на стаклу, један сегмент његове оставштине, са астрономског становишта занимљивији за Опсерваторију, и констатовали да су они у таквом стању да су практично, што се тиче њиховог објављивања и кориштења, неупотребљиви, што овде и потврђујемо избором једног снимка на којем се види деломично помрачење Сунца. Много су избледели, неретко и изгребани, а на већини њих су отпале (и нестале) налепнице са угла стакла на којима су били исписани подаци о месту и времену снимка (Слика 6). Практично, њихова вредност је једино у томе што су то, ма какви били, снимци које је, неке и пре 130 година, својом руком израдио Ђорђе Станојевић. Стакле нису сва подједнаке величине, али

Слика 6.

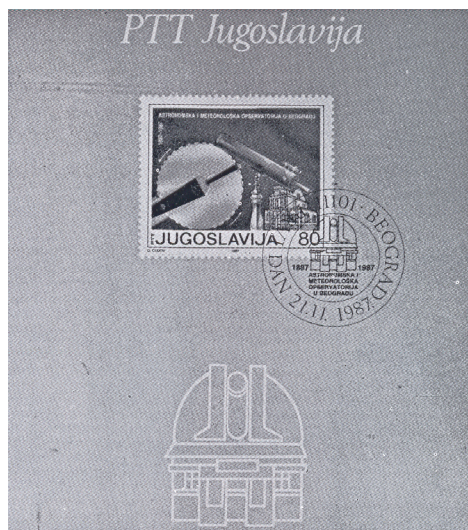

Слика 7.

се котирају ту негде на око 36x36 цм. С обзиром на овакво њихово стање, морамо признати да нам је више пажње привукла дрвена кутија, вредност сама за себе, у којој се налазе стакла. Кутија је израђена у форми књиге, којој се хрбат налази окренут према горе, и који има функцију поклопца. Кутија је димензија око 45x45x12, обојена у црно, а на поклопцу је словима боје злата исписано: "Ђ. М. Станојевић" "Фотографски снимци" и "Сунце" (Слика 7).

ПОЧАСНЕ МАРКЕ

Следећи покушај Астрономске опсерваторије да свој простор културног добра, али и своју дугу историју обогати са неким препознатљивим културним садржајима, започео је већ неколико година касније, заправо већ 1983. године.

Слика 8.

Комисија за прославу 100 - годишњице оснивања Астрономске опсерваторије у Београду (реч је о заједничкој прослави две институције, Астрономске опсерваторије и Републичког хидрометеоролошког завода, које су до 1924. године биле јединствена установа), већ на свом првом састанку (Комисија је формирана од стране Радничког савета АО 17. јуна 1983. године, са задатком да припреми предлог прославе) одржаном 21. октобра 1983. године, поред осталог закључила и да се та годишњица (1987) обележи издавањем почасне марке, што је требало затражити од ПТТ-а и пригодног жига. Ово је био само први предлог од неколико других који ће за исту пригоду бити изнети касније. Овај предлог наићи ће на доста проблема, што потврђује и записник (АО, бр. 657/76) са 6. седнице Одбора за прославу 100-годишњице АО (ово тело којем је председавао Ђорђе Телеки, основано је 1985. године), одржане 30. октобра 1986. године, где је констатовано да

"захтев АО за издавање марке није прошао код заједнице ПТТ". Почетни неуспех у издавању пригодне марке Опсерваторију није обесхрабрио у овом покушају. Јер, 21. новембра 1987. године, ЈПТТ је ипак емитовала поштанску марку у вредности од 80 динара, са мотивом старе зграде Опсерваторије (оне у Карађорђевој парку) првог телескопа и скицом помрачења Сунца и Месеца (Слика 6). Ликовно решење ове марке израдио је др Димитрије Чудов, академски сликар из Београда, а штампана је у штампарији "Форум" у Новом Саду, техником вишебојног офсета у таблицама од 25 марака, а "Југомарка" је издала и пригодан коверат првог дана издања (ФДЦ). Урађен је и пригодан жиг са амблемом Опсерваторије.

Слика 9.

Новом пригодном марком и ковертом првог дана Астрономска опсерваторија је обележила и 120 година свога постојања али истовремено, што је редак случај, и други јубилеј, 150 година од рођења свога оснивача Милана Недељковића. Тим поводом је ЈП ПТТ Србије, 15. октобра 2007. године, у оптицај пустило марку номиналне вредности од 20 динара, на којој се у доњем делу налази графички приказ pročеља главне зграде, изнад које је телескоп са приказом рељефне плоче (о којој више говоримо у овом раду) са ликом Милана Недељковића, и са његовим аутографом. На коверти је приказан велики рефрактор опсерваторије са звезданим небом, а на коверти је и пригодан жиг са графичким приказом pročеља главне зграде, а на свима, марци коверти и жигу, је и напис 120 година Астрономске опсерваторије у Београду (Слика 9).

Уз стручну сарадњу Астрономске опсерваторије, марку је израдила Ана Костић, дипломирани графички дизајнер из Београда. Као и претходна, и ова марка је штампана техником вишебојног офсета у новосадској штампарији

"Форум", у шалтерским табацима од 25 поља, на којима су 24 комада марака плус вињета, у тиражу од 28.000 комада.

Пригодну коверту првог дана са пригодним текстом на полеђини и пригодним жигом на дан емитовања марке, у оптицај је пустила ДП "Југомарка".

СПОМЕН ПЛОЧЕ

На горе споменутом првом састанку Комисије предложено је и "Постављање спомен плоче - обележја". Из овакве формулације није јасно да ли се мислило на њено постављање на старију зграду у Карађорђевој парку или на ону на Лаудановом шанцу. Већ на другом састанку Комисије одржаном 20. септембра 1984, ова формулација је добила и додаток, па је гласила, "Постављање спомен плоче - обележја на АО", али ни она није била прецизна. У Предлогу прославе 100 - годишњице оснивања и рада Опсерваторије, заједничком документу РХМЗ и АО, из децембра 1984. године, којег су потписали директори Драгољуб Милићевић и Миодраг Митровић, предвиђа се пак "Израда две спомен плоче". У једном каснијем заједничком документу (без датума) овај проблем се коначно експлицитно износи: "Израда и постављање спомен обележја 1) За Републички хидрометеоролошки завод, и 2) За Астрономску опсерваторију".

Што се тиче постављања спомен плоче на стару зграду у Карађорђевој парку, она је постављена и то са следећим садржајем:

У овој згради радила је

од 1891 до 1924 године

Астрономска и метеоролошка опсерваторија

Велике школе и Уневерзитета у Београду

Београд, 1987. године

Како нас у овом случају првенствено интересује шта је било даље са иницијативом за постављање спомен обележја на главној згради Астрономске опсерваторије на Звездари, даље се посвећујемо овом проблему. На 13 седници Радничког савета Опсерваторије, одржаној 19. јуна 1987. године (АО, бр. 328/87), Војислава Протић-Бенишек је поднела предлог текста (урађен заједно са М. Ђокићем) који би стајао, сад већ не на једној но на две спомен плоче, једна са једне а друга са друге стране главног улаза у централну зграду Астрономске опсерваторије, управо на местима где су, од 1934. па до негде после Другог светског рата стајале, тада због идеолошких разлога склоњене, две мраморне спомен - плоче (о томе опширно М. Радованац, 2009). По њеном писменом предлогу на плочи са леве стране улаза у опсерваторију, требало је да стоји: У врху плоче новоустановљени амблем Опсерваторије, а потом текст исписан ћирилицом.

*АСТРОНОМСКА ОПСЕРВАТОРИЈА
У БЕОГРАДУ*

(А потом извод из акта о оснивању Астрономске и Метеоролошке опсерваторије)

Министар просвете и црквених послова, актом бр. 3483 од 26. марта/7 априла 1887. године, решио је:

"Да се за Краљевину Србију подигне провизорна опсерваторија у приватној кући на врачару у Београду под управом и руковођењем г. Милана Недељковића, професора Велике Школе".

Београд, 1887.

На другој плочи, са десне стране улаза, према овом предлогу, по њеној средини у врху опет амблем Опсерваторије, а испод текст:

АСТРОНОМСКА ОПСЕРВАТОРИЈА У БЕОГРАДУ

1887

Оснивање "провизорне" Астрономске и Метеоролошке опсерваторије

1891

Почетак рада сталне опсерваторије на Западном врачару

1924

Одвајање Астрономске од Метеоролошке опсерваторије

*НА ОВОМ МЕСТУ, 1932. ГОДИНЕ, ОТПОЧЕЛА ЈЕ СА
РАДОМ НОВА АСТРОНОМСКА ОПСЕРВАТОРИЈА*

Београд, 1987.

Раднички савет је усвојио овај њен предлог, али због недостатка потребних средстава за реализацију ове идеје, она је остала само предлог на папиру.

БРОНЗАНИ РЕЉЕФИ

На истој седници она је предложила и израду два бронзана рељефа у облику круга, пречника 45 цм, са ликовима оснивача Опсерваторије Милана Недељковића и градитеља ове садашње на Лаудановом шанцу Војислава Мишковића, који би били постављени у библиотеци главне зграде. Ови рељефи су по њеној замисли, осим орнаменталног, требали имати и информативни карактер, јер је предложила да се на једном испише текст: Оснивач Опсерваторије - Професор Велике школе МИЛАН НЕДЕЉКОВИЋ (1857-1950), а на другом, Оснивач нове Астрономске опсерваторије - академик ВОЈИСЛАВ В. МИШКОВИЋ (1892-1976).

И овај њен предлог Савет је прихватио, али за разлику од претходног овај предлог за израду рељефа је и реализован.

Идејно ликовно (вајарско) решење за ова два рељефа, али и за једну спомен плочу (то је вероватно она која је постављена на стару зграду Опсерваторије у Карађорђевој парку), израдио је Остоја Горданић Балкански (АО, бр. 674 и 737/87). Рељефе са ликовима Недељковића и Мишковића у бронзи, који су "верно урађени а израда је квалитетна", констатовала је посебна Опсерваторијина комисија (АО, бр. 759 и 762/87), излила је позната Уметничка ливница "Браће Јеремић" (АО, бр. 31/88) из Београда, и они се данас налазе у библиотеци Астрономске опсерваторије. Са изливањем рељефа се окаснило, тако да нису били готови за годину великог јубилеја 1987, већ су били готови и постављени на садашње место следеће 1988. године (Слика 10).

Слика 10.

МУЗЕЈ - МУЗЕЈСКА ПОСТАВКА

Следећи прилог прослави јубилеја двеју опсерваторија било је, *"Организовање и отварање музеја АО (документи, резултати, инструменти итд.)"*, како стоји у записнику са 2. састанка Комисије за прославу, од 20. септембра 1984. године. Овај закључак Астрономске, прихватила је и Метеоролошка опсерваторија, и у заједничком документу, Предлогу прославе 100-годишњице оснивања и рада опсерваторија, децембра исте године, донели су одлуку о *"стварању метеоролошко - астрономског спомен музеја у Београду, Бул. ЈНА, 8"*, дакле у старој згради Опсерваторије. Ова идеја је и реализована, и оформљена је једна, како је то касније у неким документима и називано, и било, сматрамо, примереније, једна спомен збирка (једна соба за Астрономску а једна за Метеоролошку опсерваторију), коју су чинили инструменти, разни предмети, нешто књига и архивског материјала обе опсерваторије. Ова збирка је постојала све до негде средине 2009. године, кад је због пренамене изложбеног простора, за потребе новоформиране Агенције за праћење климатских промена *"Милутин Миланковић"*, одлуком директора Метеоролошке опсерваторије, расформирана, а Астрономска опсерваторија позвана да преузме своје изложене експонате, што је и урађено.

ДОКУМЕНТАРНИ ФИЛМ(ОВИ) О АСТРОНОМСКОЈ ОПСЕРВАТОРИЈИ

На напред наведеном састанку донет је и предлог да се сниме један документарни филм о Астрономској опсерваторији, као и да се у циљу пропаганде направи једна "научна серија на ТВ о астрономији". Што се тиче документарног филма, по сведочењу учесника овог јубилеја, Телевизија Београд је снимила овај филм у трајању од негде пола сата и приказала га на телевизији (по снимак филма, односно касету, кажу, добили су и запослени на АО). Филм је по сценарију Милана Димитријевића режирао Бранко Лаловић. Како је за снимање овог филма по сценарију било предвиђено снимање Опсерваторије и из ваздуха, за шта је по законским прописима било неопходно одобрење и Републичког секретаријата за народну одбрану, Опсерваторија га је 28. априла 1987. године и затражила, а већ следећег дана и добила (АО, бр. 276/87), али уз упутство, да се исто одобрење мора затражити и од Савезног секретаријата за народну одбрану, те да није дозвољено снимање оближњег института "Михајло Пупин". Овај снимљени филм, Милан Димитријевић је пребацио на ДВД и налази се како код њега, тако и код аутора овог рада, као и у архиви Опсерваторије.

Опсерваторија је још једном током ове јубиларне године, 13. августа тражила, а 13. новембра од стране Републичког комитета за науку технологију и информатику (по претходној сагласности и од Савезног секретаријата за народну одбрану) и добила одобрење за снимање, искључиво у њеном кругу, још једног документарног филма о развоју Астрономске опсерваторије, али овај пут у сарадњи са страном филмском кућом (АО, бр. 424/87). Реч је била о француској филмској кући "Les productions Berthemont".

Немамо података да ли је овај филм и снимљен.

О боравку камера на Опсерваторији 1987. године, по првом захтеву, сведочи Записник са 13. седнице Радничког савета Опсерваторије, одржане 19. јуна (АО, бр. 328/87), у којем стоји да је у склопу тачке 1. дневног реда, Миодраг Дачић "информисао присутне да је приликом снимања ТВ емисије, дошло до незгоде и да је том приликом објектив јужне вакуумске мире разбијен" (приликом пада камере сниматеља), па је морао писати и извештај о томе, а било је посла и за посебну Комисију, али и за Осигуравајући завод.

Међутим, ово није једини документарни филм о Астрономској опсерваторији. Десет година касније, 1997, поводом 110 година Опсерваторије, снимљен је и други документарни филм о Астрономској опсерваторији под називом "Астрономска опсерваторија у Београду", у два дела, сваки у трајању од пола сата. Филм је снимео РТС - ТВ Београд, Образовни и научни програм Школске редакције. Режирао га је Радослав Московлић, а сценарио као и за претходни написао је Милан Димитријевић. Видео касета са овим филмом у више примерака постоји на Опсерваторији, штавише, филм је са касете пребачен на ЦД, па је тако постао лако употребљив за коришћење и репродукцију на савременим средствима за приказивање: компјутерима, плејерима, итд.

1249

На основу члана 47. став 1. Закона о културним добрима („Службени гласник Републике Србије”, број 71/94),
Влада Републике Србије доноси

ОДЛУКУ

О УТВРЂИВАЊУ ЗГРАДЕ ЈОСИФА ШОЈАТА У БЕОГРАДУ
ЗА СПОМЕНИК КУЛТУРЕ

Тачка 1.

Зграда Јосифа Шојата у Београду утврђује се за споменик културе.

Тачка 2.

Зграда Јосифа Шојата у Београду (у даљем тексту: споменик културе) налази се на територији града Београда, општина Стари град, Улица Бранкова број 14, у мешовитој својини, на катастарској парцели број 2104, КО Стари град.

Споменик културе је изграђен 1935. године, по пројекту архитеката Петра и Бранка Крстића, као најамна стамбена зграда за предузимача Јосифа Шојата. Има подрум, приземље са локалама, четири спрата и повучену поткровну етажу. Фасада је обликована као једноставно и јасно читљива форма која делује само односима пуног и празног, фасадног платна и квадрантичких прозорских отвора. Промену у усправљеном ритму чини балкон на првом спрату.

Споменик културе представља једно од најзначајнијих дела међуратног функционализма и истовремено једно од најзначајнијих остварења архитекта Петра и Бранка Крстића у коме је дошла до врхунца модернистичка идеја о безорнаменталној архитектури.

Тачка 3.

Заштићена околнина споменика културе обухвата катастарску парцелу број 2104, КО Стари град, у друштвеној својини и две простора наспрам катастарске парцеле број 2104, КО Стари град до осе Улице Бранкове, у државној својини.

Тачка 4.

Утврђује се следеће мере заштите споменика културе:

- 1) очување изгледа, хоризонталног и вертикалног габарита, конструктивних и декоративних елемената архитектуре, оригиналних материјала и функционалних карактеристика;
- 2) ажурно праћење стања и одржавање конструктивно-статичког система, кровног покривача, свих фасада, ентеријера и исправности инсталација у споменику културе;
- 3) забрана доградње, преградње и затварања кровне терасе;
- 4) забрана радова који могу угрозити статичку безбедност споменика културе.

Тачка 5.

Утврђује се следеће мере заштите заштићене околнине споменика културе:

- 1) забрана градње или постављања објеката трајног или привременог карактера, који својом наменом, габаритом, волуменом и обликом могу угрозити или деградирати споменик културе и његову заштићену околину;
- 2) забрана постављања покретних тезги, киоска и других привремених објеката на тротоару унутар заштићене околнине споменика културе;
- 3) забрана градње објеката који нису у функцији споменика културе;
- 4) урбанистичко и комунално уређење и одржавање простору заштићене околнине споменика културе.

Тачка 6.

Ову одлуку објавити у „Службеном гласнику Републике Србије”.

05 број 633-1795/99

У Београду, 22. маја 2001. године

Влада Републике Србије

Потпредседник,
проф. др Жарко Кораћ, с.р.

1250

На основу члана 47. став 1. Закона о културним добрима („Службени гласник Републике Србије”, број 71/94),
Влада Републике Србије доноси

ОДЛУКУ

О УТВРЂИВАЊУ АСТРОНОМСКЕ ОПСЕРВАТОРИЈЕ У БЕОГРАДУ
ЗА СПОМЕНИК КУЛТУРЕ

Тачка 1.

Астрономска опсерваторија у Београду утврђује се за споменик културе.

Тачка 2.

Астрономска опсерваторија у Београду (у даљем тексту: споменик културе) налази се на територији града Београда, општина Звездара, Улица Волгина број 7, у друштвеној својини, на катастарској парцели број 2252, КО Звездара.

Споменик културе је изграђен између 1929. и 1931. године по пројекту архитекте Јана Дубовог. Пројектован је као комплекс са У-равном зградом и павиљонима у које је смештена астрономска опрема. Опсерваторија је обликована у модернистичком духу, са елементима академског историцизма, карактеристичног за међуратни период. Брижљиво дизајнирани павиљони прилагођени су поставкама функционализма, а највећи објекат у комплексу – уједна зграда, у којој се налазе камеларије, кабинети и библиотека, припада модернистичком кругу идеја. Она чини језгро овог комплекса и сви остали објекти су упућени на њу. Релефи, рад архитект Бранка Крстића, рађени су на декоративистички начин, карактеристичан за рани модернизам, иако се међу њима могу пронаћи и они који су блиски академским методама. И у обради ентеријера библиотеке у склопу Управе зграде, којом доминира галерија са орманима и оградом од танких металних цеви, посебно су изражене идеје модернизма. Намештај у библиотеци, као и у осталим просторијама, обликован је у модернистичком духу.

Споменик културе представља најзначајнији пројекат једног од пионира српског модернизма и оснивача групе архитеката модерног правца. Чеха Јана Дубовог, коме је за овај пројекат на Београдском универзитету додељена титула доктора техничких наука. Осим архитектонске вредности, споменик културе има изузетан значај и у сфери науке.

Тачка 3.

Заштићена околнина споменика културе обухвата катастарску парцелу број 2252, КО Звездара, у друштвеној својини.

Тачка 4.

Утврђује се следеће мере заштите споменика културе:

- 1) очување изгледа спољашње архитектуре и ентеријера, хоризонталног и вертикалног габарита, конструктивних и декоративних елемената архитектуре, оригиналних материјала и функционалних карактеристика;
- 2) ажурно праћење стања и одржавање конструктивно-статичког система, кровног покривача, свих фасада, ентеријера и исправности инсталација у споменику културе;
- 3) забрана радова који могу угрозити статичку безбедност споменика културе;
- 4) забрана доградње, преградње и надградње;
- 5) инсталација громобранских уређаја и уређаја за заштиту од пожара;
- 6) уређење комплекса, обнављање и одржавање вегетације;
- 7) задржавање намене споменика културе.

Тачка 5.

Утврђује се следеће мере заштите заштићене околнине споменика културе:

- 1) забрана градње или постављања објеката трајног или привременог карактера, који својом наменом, габаритом, волуменом и обликом могу угрозити или деградирати споменик културе и његову заштићену околину;
- 2) забрана градње објеката који нису у функцији споменика културе;
- 3) урбанистичко, комунално и хортикултурно одржавање парковског простора око споменика културе.

Тачка 6.

Ову одлуку објавити у „Службеном гласнику Републике Србије”.

05 број 633-1789/99

У Београду, 22. маја 2001. године

Влада Републике Србије

Потпредседник,
проф. др Жарко Кораћ, с.р.

1251

На основу члана 47. став 1. Закона о културним добрима („Службени гласник Републике Србије”, број 71/94),
Влада Републике Србије доноси

ОДЛУКУ

О УТВРЂИВАЊУ ВИЛЕ ОЛГЕ МОС У БЕОГРАДУ ЗА СПОМЕНИК
КУЛТУРЕ

Тачка 1.

Вила Олге Мос у Београду утврђује се за споменик културе.

Слика 11.

АСТРОНОМСКА ОПСЕРВАТОРИЈА - КУЛТУРНО ДОБРО

На астрономској опсерваторији су давно били свесни улоге и значаја комплекса Астрономске опсерваторије на Звездари за науку и културу српског народа, па су још 10. јула 1985. године, на 1. састанку Одбора за прославу 100 - годишњице Опсерваторије, закључили и следеће: *"Треба настојати да се објекти АО прогласе за споменике културе и на тај начин заштите"*.

Да би се ова идеја реализовала и испунила основана замисао запослених на Опсерваторији, требало је да прође више од деценије и по, и тек је 22. маја 2001. године, Влада Републике Србије донела *Одлуку* - бр. 633-1789/99, која је објављена у Службеном гласнику РС бр. 32, 7. јуна 2001, на 27 страни - *о утврђивању Астрономске опсерваторије у Београду за споменик културе* (Слика 11). Тако је читав комплекс Астрономске опсерваторије стављен под заштиту, како је то већ утврђено Законом о културним добрима Републике Србије (СГ, бр.71/94).

Највећи део Астрономске опсерваторије (споменика културе) изграђен је почетком тридесетих година прошлог века. Пројекат је (осим касније подигнутих астрометријских павиљона и новије стамбене зграде) израдио архитекта Јан Дубови (1892 - 1969) пореклом Чех (у то време шеф Одсека за разраду генералног плана Општине београдске), у модернистичком духу са елементима академског историцизма, док је рељефе на неколико павиљона са митолошким мотивима на декоративистички начин карактеристичан за рани модернизам, израдио архитекта, сликар и скулптор, Бранко Крстић (Милашиновић Марић, 2001).

АМБЛЕМИ АСТРОНОМСКЕ ОПСЕРВАТОРИЈЕ

Приликом већ увелико одмаклих припрема за прославу 100 - годишњице Опсерваторије, ваљда увидевши да она до тада није имала свој карактеристичан и препознатљив амблем, односно заштитни знак, тек на 7. седници Одбора за организацију прославе, 12. септембра 1986. године, *"Одбор је одлучио да понуди одређеним стручњацима да ураде два знака - амблема АО. Један поводом 100-годишњице оснивања АО и стављао би се на публикације АО у 1987-ој години и служио би за израду беџева, а други сталан и стављао би се на све публикације АО убудуће"*, стоји записано у записнику са те седнице. По овом питању веома брзо су предузети конкретни кораци, јер је већ на следећем, 8. састанку Одбора, одржаном 30. октобра у записнику констатовано следеће: *"Урађен је амблем који међутим не задовољава наше захтеве. Треба потражити нове стручњаке за израду амблема, да ураде више примерака"*.

Већ неколико дана касније, 3. новембра на 9. седници Одбора и по питању амблема се констатује: *"Одбор је одлучио да се у вези са прављењем скице за амблем, поводом прославе, организује поновни састанак председника ЛОК-а и уметника ангажованог за његову израду (Д. Буровић)"*.

На неколико следећих седница Одбора питање амблема, према записницима, није спомињано, да би се тек у записнику са 13. седнице, одржане 27. јануара 1987. године, нашла следећа констатација: *"Идуће недеље очекује се скица за амблем коју ради Бугарски"*.

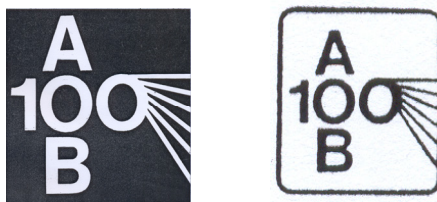
За даљу употребу амблема Опсерваторије, била је значајна 1. седница Уређивачког одбора Опсерваторије, одржана 6. марта 1987. године на којој је под тачком 6. донета следећа одлука: *"Разматрани су чланци за Билтен 137. Одлучено је да на насловне стране Билтена и Публикација убудуће буде стављан амблем Опсерваторије, и то ове године верзија за стогодишњицу. Код Билтена амблем треба да буде на средини корица (насловна страна)"*.

Тек са 15. седницом Одбора одржаном 9. марта 1987. године ствар са амблемима Опсерваторије постаће коначно решена и јасна. За ову велику годишњицу Одбор је за усвајање предложио два амблема. Један само за краћу употребу, током 1987. године, и други за сталну употребу. У записнику са седнице стоји да *"Одбор предлаже да се за амблем прославе усвоји идејно решење Александра Даскаловића (плави знак)"*. Како је у овом записнику испуштено да се наведе решење за други стални амблем, овај пропуст је исправљен у записнику са 16. седнице одржане 16. марта, где је под тачком 1. наведено: *"Записник са 15. састанка усвојен је уз допуну тачке 3. последњи став: 'а за заштитни знак АО усвоји идејно решење Милана Миодраговића, с тим што га треба поједноставити'"*.

Из следећег записника, са 17. седнице Одбора од 30. марта, сазнајемо да су ови предлози и усвојени; под тачком 2. дневног реда стоји: *"Раднички савет је усвојио оба знака: знак прославе и стални знак АО"*.

Дакле, да констатујемо, усвојени амблем Опсерваторије (стални заштитни знак), иако се напред спомињу два имена везана за његову израду, а према сугестијама са Опсерваторије, Д. Ђуровић и Бугарски, израдио је трећи, Милан Миодраговић.

Амблем за употребу током јубиларне године, који је урадио Александар Даскаловић, те 1987. године у употреби је био у две варијанте (Слика 12).

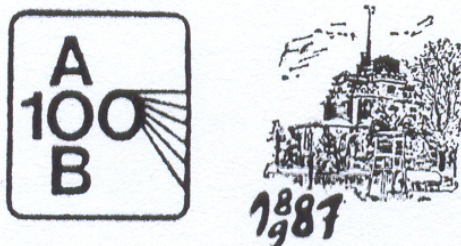

Слика 12.

У првој, у отприлике квадратном облику са плавом подлогом на којој, кад се чита хоризонтално, белим бројкама пише 100, што је број година постојања АО, и иза задње нуле пет кракова, што је ваљда симбол комете, односно активности Опсерваторије. По вертикали изнад предње нуле је слово А, а испод ње слово Б, што је у комбинацији са нулом скраћени назив за Опсерваторију - АОБ.

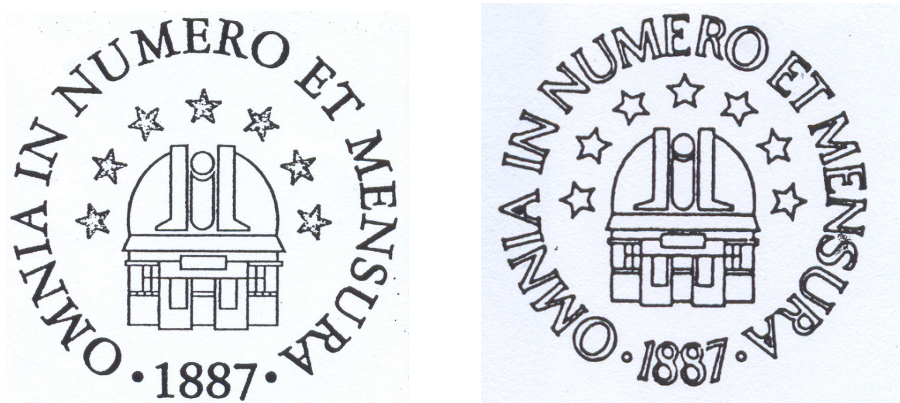
У другој коришћеној варијанти црна слова се на белој подлози налазе уоквирена приближно квадратном оградом са заобљеним угловима.

Овде треба напоменути да се у *Васиони* бр. 3-4 за 1987. годину, која је у целости посвећена јубилеју Опсерваторије, изнад појединих прилога налази и, коришћен у пару са претходним знаком и, рекло би се тушем рађен, графички приказ старе зграде Опсерваторије, исте величине, испод којег је бројкама стилизовано истакнут јубилеј: бројка 1, па иза ње бројке мањих димензија, мало спуштена 9, а изнад ње 8, те у наставку бројке 8 и 7, величине бројке 1 (Слика 13).

Слика 13.

Стални амблем (знак) Астрономске опсерваторије његов аутор Милан Миодраговић осмислио је у кружном облику, дуж чијег замишљеног круга је латински натпис "Omnia in numero et mensura" (Све је у броју и мерењу), а на дну круга година оснивања Опсерваторије "1887". У средини круга налази се графички приказан велики рефрактор са отвореном куполом и инструментом, а изнад куполе у полукругу 7 звездица, симбол Опсерваторијине делатности, чији број од (баш) 7 звездица не значи ништа, већ се само добро уклопио у овакво решење (Слика 14).

Слика 14.

Оба амблема, амблем прославе и онај стални, те године су се нашли заједно на корицама већ спомињаног *Билтена Опсерваторије* бр. 137. Са завршетком 1987. године амблем прославе ће отићи у историју Опсерваторије, а онај стални са препознатљивим изгледом, наставиће да "живи", и поред *Билтена*, од 1989. године, красиће средину корица и насловне стране и *Публикација* (од бр. 36. посвећеног стогодишњици) Астрономске опсерваторије.

У кориштењу овог сталног, код оних 7 звездица од случаја до случаја дешавају се промене: негде су стандардно беле (празне), негде црне а негде жуте, са црним маргинама. Понегде се његов графички изглед, поготову кад су корице *Публикација* у питању, може пронаћи одштапан и у некој другој боји.

Разлика се појављује и код слова; негде су пуна а негде, као и код звездица, са белом, празном средином и црним маргинама. Безмало две деценије касније, заправо 3. августа 2005. године Астрономска опсерваторија је преко Предузећа за заштиту ауторских права "Проналазаштво" а. д., Заводу за интелектуалну својину, поднела Захтев за признање жига (исто графичко решење, сталног амблема или знака и од ове године званично ће се звати жиг - примедба М. Р.) и његову заштиту. Тек 7. марта 2007, Завод за интелектуалну својину је пуномоћнику "Проналазаштво", доставио закључак бр. Ж-1021-2005, да Опсерваторијин предлог жига у "вербализму 'Omnia in numero et mensura 1887' са графизмом" испуњава законом предвиђене услове за признање жига, о чему је ово Предузеће Опсерваторију обавестило 12. марта 2007. године (АО, бр. 196/1/07). Исправу о упису жига у регистар жигова, Регистарски број 52266, Завод за интелектуалну својину, издао је Астрономској опсерваторији 25. априла 2007. године, са "правом првенства" од 3. августа 2005, и важности до 3. августа 2015. године, с тим да се по истеку овог времена може продужити за наредни период заштите од 10 година, неограничен број пута. У исправи су прецизно наведене класе, у овом случају класе 16, 35 и 42, са списком роба и услуга за које је жиг признат (Слика 15).

Слика 15.

УМЕТНИЧКЕ СЛИКЕ

Велики јубилеј, стогодишњицу постојања, на Опсерваторији су желели да обележе и са још једним културним садржајем. Простор улазног хола, из смера куле, хтели су да оплемене и обогате са једном уметничком сликом астрономског садржаја. Заправо, у том простору - и то тамо где су данас сандучићи за пошту, сећају се они старији још увек радно активни, али и они пензионисани - стајала је, незнано од када, једна уљана слика са мотивом звезданог неба, у врху које је била исписана на латинском Сенекина мисао, која у преводу на српски гласи: "Ако би се звезде могле видети само са једне

тачке Земљине кугле, не би престајала река људи, који би долазили да им се диве." Према неким сећањима ова слика је била у доста лошем стању, па је то вероватно био основни разлог жељи да се она замени новом, са готово истим мотивима.

Због тога је Георгије Поповић, као председник Комисије за изложбу (која је за ову прилику требало да се постави на Опсерваторији), и несумњиво један од незадовољних стањем постојеће слике, 5. маја 1987. године написао један допис (АО, бр. 246/87) и упутио га директору Опсерваторије, Одбору за прославу стогодишњице АО и Савету Астрономске опсерваторије. Поповић у писму пише:

Молим Директора, Одбор за прославу и Савет АО да одобри израду једне декоративне слике на лесониту величине 107x83 цм која представља звездано небо у позадини, људску фигуру и један текст исписан у првом плану.

Цена слике укупно (брutto) може да износи највише 35 000 (тридестпет хиљада динара). Плаћање пореза из ове суме може да се обави по прописима САПВ.

Рок израде би требало да буде 2 до 3 месеца.

Слика ће се наручити код академског сликара Петра Кубичеле, 21000 Нови Сад, Јуричекова 7Б.

Ова декоративна слика замениће постојећу у улазном холу зграде.

На основу овог писма, са оваквим садржајем, поуздано се може закључити да га Георгије Поповић није писао само у своје име, штавише, да су сви детаљи око поруџбине слике већ унапред били договорени, тако да је овај захтев вероватно био само формалност за озваничење ове идеје.

Одмах да кажемо да до реализације ове идеје није дошло, и опет су, према сећањима неких учесника ових збивања, разлог биле паре.

Што се тиче Петра Кубичеле он је свој део посла ваљано урадио и завршио слику у уљу, садржаја према предлогу Георгија Поповића, давши јој назив "Сенекина мисао". Чак им се и димензије готово у центиметар подударају (уместо предвиђених 107x83, израђена је у димензији 107x83,5). Али има и једна разлика: уместо на предвиђеном лесониту, Кубичела је слику у уљу урадио на платну! Претпостављамо да је до ове промене дошло после одустајања Опсерваторије од њеног откупа, али ју је Петар Кубичела ипак израдио пошто му се као заљубљенику у астрономију, претпостављамо, предложени мотив много допао, а онда, закључујемо, није ни журио са њеном изградом, пошто у подацима о слици којима располажемо стоји да је израђена десет година након предлога за њену израду, 1997. године. Ова слика, мора се признати, изгледа веома импресивно, са Сенеком у левом доњем углу и у ближој перспективи, док се у даљој перспективи обасјани месечином налазе ликови све самих светских великана природних наука, астронома, физичара, филозофа, ... сви са погледом упртим у звездано небо (Слика 16).

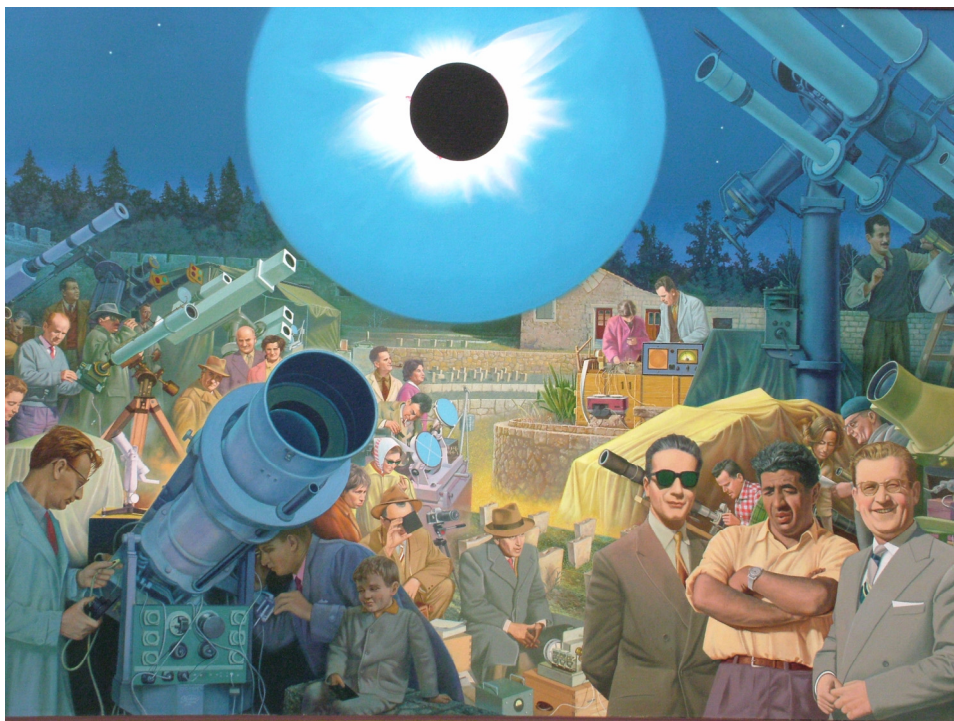

Слика 16.

Према информацији добијеној од сликаревог брата Александра Кубичеле ова слика се после смрти Петра Кубичеле (Ердевик, 1925 - Нови Сад, 2007), налази у власништву његове супруге Наде у Новом Саду. Сматрамо да би Опсерваторија требала настојати да на неки начин дође до средстава за њен откуп и да се ова слика ипак једног дана, с обзиром да је за њу и рађена и на астрономски садржај, нађе у њеном власништву.

Ако је већ пропустила да у свом власништву има слику "Мисао Сенеке", Астрономска опсерваторија се постарала за откуп друге, за њу несумњиво још важније Кубичелине слике "Корона 61" (Слика 17). Ова колаж слика, уље на платну, димензија 190x117 цм, настала је на основу фотографија снимљених на Хвару 15. фебруара 1961. године, приликом помрачења Сунца, ретког догађаја којем је поред више екипа, у екипи Астрономског друштва "Руђер Бошковић", као посматрач присуствовао и Петар Кубичела. На композицији са инструментима за посматрање налази се и око тридесетак посматрача, верно приказаних и препознатљивих именом и презименом, од којих су далеко најзаступљенији они са Астрономске опсерваторије у Београду, чија је посматрачка екипа била и најбројнија и најопремљенија посматрачким инструментима. Због тога ова слика за Опсерваторију, осим уметничког има и велики историјски значај. Слику је на предлог Опсерваторије (АО, бр. 755/1/08), а по позиву Секретаријата за културу града Београда, Комисије за откуп уметничких дела, од Наде, удове покојног Петра Кубичеле, откупио овај Секретаријат и трајно је 2. фебруара 2009, уступио на чување и излагање Астрономској опсерваторији, на чему им се (Драгани Палавестри) директор Опсерваторије Зоран Кнежевић, захвалио:

"Захваљујемо се Градском секретаријату за културу на донацији слике "Корона 1961" академског сликара Петра Кубичеле из Новог Сада" (АО, бр. 52/1/09).

Слика 17.

Због поштовања једног другог уметника и његове гесте према Астрономској опсерваторији, при крају овог прегледа проблема и (не)сналажења Астрономске опсерваторије у Београду са разним културним и уметничким делима и садржајима, бележимо и следеће.

Безмало пре две деценије, тадашњи директор Астрономске опсерваторије Иштван Винце, имао је 26. септембра 1991. године задовољство да потпише захвалницу једном уметнику који је Опсерваторији бесплатно поклатио једну уметничку слику. Његова захвалница (Слика 18) гласи:

"Дана 29. 09. 1991. године, Астрономска опсерваторија у Београду је примила на поклон слику

"ПОСТАНАК ЗЕМЉЕ"

дело уметника СЛОБОДАНА СРЕМЦА из Београда.

Слика је величине 65 x 95 cm, рађена је 1990. године у комбинованој - мешаној техници.

Астрономска опсерваторија се захваљује аутору на овом дивном поклону који ће са задовољством бити изложен у нашим просторијама".

АСТРОНОМСКА ОПСЕРВАТОРИЈА

ИНСТИТУТ ЗА АСТРОНОМСКА ИСТРАЖИВАЊА

11050 БЕОГРАД, Улица ВОЛГИНА број 7

ТЕЛЕФОН 011/419-357, 401-320, ТЕЛЕНС 72610 АОВ УУ

Београд, **26.09.1991. године**

Дана 29.09.1991. године АСТРОНОМСКА ОПСЕРВАТОРИЈА У БЕО-
ГРАДУ је примила на поклон **с и л к у**

"POSTANAK ZEMLJE",

дело уметника СЛОБОДАНА СРЕМЧА из Београда.

Слика је величине 65 x 95 cm, рађена је 1990. године у комбинавној-
мељаној техници.

Астрономска опсерваторија се захваљује аутору на овом дивном пок-
лону који ће са задовољством бити изложен у нашим просторијама.

DIREKTOR
ASTRONOMSKE OPSERVATORIJE,

(Dr Ištvan Vince)

Слика 18.

Ова слика је, по више сећања тада запослених (знатног броја и данас) на Опсерваторији, стајала окачена на зиду у канцеларији директора. А онда се једног дана (како се то обично каже кад се не зна кад се нешто збило), на Опсерваторији десило кречење, па је ова слика скинута са зида и негде привремено склоњена. Кад је кречење завршено, на слику се изгледа заборавило, а како је она наводно стајала незаштићена и прашњава, једна, сад већ блаженопочивша особа ју је узела и ставила на зид своје канцеларије, где је опет стајала неко време, све док (опет) неко није тражио да се врати.

Све у свему, да не дужимо, слици се од тада губи траг, и не зна се шта се са њом десило.

Уместо задовољства њеним излагањем у Опсерваторијиним просторијама, сад превладава нелагода и непријатност због њеног нестанка, и највише што се по овом питању може учинити јесте јавно признање и информација за културну јавност и аутора, да је слици на Опсерваторији изгубљен сваки траг. Можда ће јој се сазнањем за невеселу судбину лакше ући у траг, онемогућити евентуална манипулација с њом, и створити услови, ако слика још постоји, да се врати на празно место зида Астрономске опсерваторије.

Слика 19.

На крају овог рада хтели би да истакнемо и још један, специфичан "експонат", којим од 26. јануара 2006. године, располаже Астрономска опсерваторија. Наиме тога дана је њен домар, мајстор Мијодраг Латинкић, након полугодишњег свакодневног и интензивног рада у својој радионици, завршио израду једног специјалног вишенаменског возила, са ралицом за чишћење снега и кипер приколицом за превоз мањих терета у кругу Опсерваторије, а за њене потребе, и званично га представио чишћењем дворишта и пута у њеном кругу (Слика 19). Осим мотора, мењача и точкова узетих са једног старијег стојадина, те хидраулике (остали материјал је набавила Опсерваторија), све остало је његових руку дело, од пројекта па до завршне обраде. Осим практичних, ово возило има и све остале садржаје једног обичног друмског возила, а како поседује и одређене уметничко техничке квалитете, једног дана могло би бити и један од атрактивнијих експоната Музеја астрономије у формирању. Шта више, по својој специфичној конструкцији и решењима, привлачило би пажњу чак и у

Музеју аутомобила. Овом креацијом (као и још неким) Мијодраг Латинкић се сврстао одмах ту поред познатог мајстора иноватора Астрономске опсерваторије из средине прошлог века, Љубомира Пауновића.

Нек му ових неколико редова (са фотографијом возила) буду признање и трајно сећање на велики уложени труд и успешну практично - естетску изведбу овог возила.

Литература

- Архива Астрономске опсерваторије у Београду.
 Милашиновић Марић, Дијана: 2001, *Архитекта Јан Дубови*, Задужбина Андрејевић, Београд, стр. 49-56.
 Милоградов Турин, Јелена, 1999, *Прилози за биографију Милутина Миланковића*, Симпозијум "Миланковић - јуче, данас, сутра", Рударско геолошки факултет, Београд, стр. 125-143.
 Миросављевић, Боривој: 2009, *Благо у сенци - Светлописи Ђорђа Станојевића и његов допринос развоју фотографије Србије*, у: Зборник радова научног скупа "Ђорђе Станојевић - живот и дело" - Поводом 150 година од рођења, САНУ Огранак у Новом Саду, Нови Сад, стр. 209-225.
 Митровић, Ђорђе и Рашковић Милена: 1984, *Фонд професора и ректора Београдског Универзитета Ђорђа Станојевића у Историјском музеју Србије*, у: Зборник Историјског музеја Србије, бр. 21, стр. 236-240.
 Радованац, Милан: 2009, *Милутин Миланковић и Астрономска опсерваторија*, у *Београду*, Стваралаштво Милутина Миланковића, САНУ, Научни скупови СХХIV, Председништво, Књига 9, уредник Часлав Оцић, доп. члан САНУ, Београд, стр. 251-282.
 Радованац, Милан: 2009, *О несталим спомен - плочама са управне зграде Астрономске опсерваторије*, у: Зборник радова конференције - Развој астрономије код Срба V, уредник М. С. Димитријевић, Публ. Астр. друш. "Руђер Бошковић", бр. 8, стр. 85-95.
 Суботић, Ирина: 2009, *Милутин Миланковић у ликовној уметности*, у: тваралаштво Милутина Миланковића, САНУ, Научни скупови СХХIV, Председништво, Књига 9, уредник Часлав Оцић, доп. члан САНУ, Београд, стр. 189-204.

PROBLEMS OF ASTRONOMICAL OBSERVATORY WITH ITS CULTURAL GOODS

Very long and successful scientific activity of Astronomical Observatory in Belgrade is marked and with some cultural and artistic contents, worth of particular attention, but insufficiently known. Our intention is to enlighten them better with this work and made them known for all interested. In the work will be considered busts of Milutin Milanković, archival legacy of Djordje Stanojević, anniversary stamps of Observatory, its commemorative plates, bronze reliefs, museum exhibition, documentary films, on Observatory as a cultural good, emblems and paintings.